

Pierre Broué

Kassandra inför Hitler

Detta är kapitel 45 från Broués *Trotskij*-biografi.¹ Det handlar om kampen mot den framväxande nazismen i Tyskland, en kamp som förlorades därför att de stora arbetarpartierna inte förstod nazismen och hur den kunde besegras.

OBS hela boken finns på svenska: *Trotskij – En biografi* (Carlssons 2011). För recensioner, rättelser, kommentarer m m som rör denna bok, se [Trotskij – En biografi. Recensioner, debatt, kompletterande material](#).

Översättning: Björn Erik Rosin.

I denna digitala version har undertecknad bearbetat noterna och lagt till hänvisningar till nätbaserade källor – dessa tillägg anges inom [] – parenteser. Allra sist ges *Lästips*.

På *Marxistarkivet* finns fler utdrag ur Broués *Trotskij*-biografi:

Kapitel 6: [1905: på revolutionens vingar](#)

Kapitel 21: [Revolutionens världsparti](#)

Kapitel 22: [Förlorade tillfällen](#)

Kapitel 25: [Partiet utan Lenin](#)

Kapitel 28: [”Trotskismens” födelse](#)

Kapitel 35: [Den bolsjevik-leninistiska fraktionen](#)

Kapitel 53: [Vägen ner i infernot](#)

Kapitel 55: [Revolutionären och filosofen](#)

Kapitel 57: [Den spanska anti-modellen](#)

Martin F

¹ På franska finns två samlingar med Trotskij-texter om Tyskland: *Ecrits III*, Paris, 1959 och *Comment vaincre le Fascisme*, Paris, 1971. Ett större urval av Trotskijs texter finns på svenska i bokform: *Kampen mot nazismen i Tyskland*, Rättviseböcker 2016.

[Kassandra var en grekisk sierska som guden Apollon blev förälskad i och gav gåvan att se i framtiden. Men när hon inte besvarade hans kärlek förbannade han henne så att ingen skulle tro på hennes förutsägelser. Hon försökte förgäves varna trojanerna om Trojas undergång. Begreppet Kassandrakomplex brukar användas om förutsägelser som inte blir trodda men som senare visar sig vara sanna, som Trotskijs varningar om nazismen. / MF].

45. Cassandra inför Hitler

Trotskijs sista år på Prinkipo dominerades av den strid han inlett för att åstadkomma en förändring i det tyska kommunistpartiets och Kominterns politik inför det hela tiden allt tydligare dödliga hot som nazismen och Hitlers väg till makten utgjorde.

För andra gången detta århundrade inleddes en strid som innebar att revolutionärerna sattes på prov. Tyskland var fortfarande Europas högst utvecklade kapitaliststat. Landet hade redan 1923 härjats av en svindlande inflation som hade skakat samhället, och där arbetarmassorna, vars levnadsnivå stadigt sjunkit, stod mot en handfull magnater. Den ekonomiska och sociala krisen 1929 hade lett till en aldrig tidigare skådad våg av arbetslöshet. 1932 var enligt officiell statistik fem miljoner helt arbetslösa, lika många partiellt arbetslösa och två miljoner utanför statistiken. Oavsett socialt ursprung, gick ungdomar utan arbete och utan utsikter att hitta något de närmaste åren. Små- och mellanbourgeoisien var inte mindre drabbad och ökande fattigdom och ”proletarisering”, och tillsammans med vad de såg som ”den nationella förödmjukelse” som följt på nederlaget i första världskriget och freden i Versailles, gjorde dem utom sig.

Trotskij gjorde följande analys:

Med socialpsykologins språk skulle denna politiska strömning kunna beskrivas som en epidemisk förtvivlan inom de mellanliggande klasserna: ruinerade småhandlare, hantverkare och bönder; delvis också arbetslösa proletärer; det Stora krigets officerare och underofficerare, som fortfarande bär gradbeteckningarna men utan att få någon lön; kontorister från de stängda kontoren; bokhållare i bankrutta banker; ingenjörer utan arbete; journalister utan lön eller framtidsutsikter; läkare vars patienter fortfarande är sjuka men har glömt bort hur man betalar.²

Det nationalsocialistiska partiet, som för första gången uppmärksammats i Bayern under krisen 1923, dök upp på nytt i samband med denna nya kris och gick blixtnsabbt framåt: från 809 000 röster och 13 deputerade 1928 fick det 6 401 000 röster och 105 parlamentsledamöter 1930, 13 417 000 röster vid presidentvalet i april 1932 och 12 732 000 röster och 280 deputerade vid valet i juli. Gentemot Versaillesfördraget vädjade man till chauvinistiska och revanschistiska känslor. Partiet förfogade över betydande finansiella och materiella resurser, en kärna av gamla militärer som var skolade i våld och brutalitet och med avsevärt stöd inom statsapparaten – armén lagrade vapen åt partiet och polisen såg mellan fingrarna med dess hejdukar – och kunde utnyttja desperationen inom medelklassen, ungdomens missnöje, underblåsa antisemitismen och slutligen framställa sig både som förkämpe för en ”tysk socialism” och ett parti som värnade om ordningen mot kommunismen.

Vid sidan av högtravande chauvinistiska och demagogiska deklamationer gick nationalsocialisternas – man talade nu om nazister och ofta även om fascister för parallellen med Italien – lösning på krisen först och främst ut på att ifrågasätta arbetarnas institutioner och erövringar, därefter att få fart på ekonomin genom en upprustning som ställde i utsikt krig och erövring av nya marknader. Närmast handlade nazisternas politik om att krossa parlamentariseringen, som visat sig inkapabel att vidta de radikala åtgärder som partiet eftersträvade, och att förintä den organiserade arbetarrörelsen, dess partier och fackföreningar, oavsett om de var ”revolutionära” eller ”reformistiska”.

Det inbördeskrig som nazisterna hade inlett var således ett klasskrig, som, samtidigt som de inriktade sig på att ta makten, bedrevs med hjälp av förföljelser och dagliga angrepp på arbetarpressens lokaler och försäljare. Offentliga möten attackerades och skingrades och de ansvariga angreps. Under denna kampanj utnyttjade de allt, inklusive den bitterhet som fanns

² ”I See War with Germany” (Marxistarkivet: [Jag ser krig med Tyskland](#)) *The Militant*, 26 juli 1932.

inom vissa arbetargrupper mot fackföreningsbyråkraterna – ”buddhistprästerna” som arbetarna och kommunisterna kallade dem – och det agg som kommunistledarnas metoder väckt här och var.

Både socialdemokrater och kommunister hotades på samma sätt av denna rörelse. Vad de också hade gemensamt var att underskatta den. Socialdemokraterna fördömde faran från nazisterna lika hårt som faran från kommunisterna, som de på motsvarande sätt kallade för ”kozisterna”, och utropade sig till talesmän för en demokratisk stat som befann sig i full upplösning och gav den uppdraget att förbjuda, rent av slå ned, ”extremisternas” antidemokratiska aktiviteter till höger och vänster.

Efter Kominterns sjätte kongress, och i synnerhet efter Kominternledningens tionde plenum i juli 1929, hade kommunisterna å sin sida antagit den absurda teorin om ”socialfascismen”. På detta plenum hade Manuilskij, Stalins man inom Komintern, slagit fast att socialdemokratien mer och mer skulle gå över till att attackera arbetarklassen och ”fascistiseras”. Han talade till och med om ”socialdemokratins förvandling till socialfascism” – något som Béla Kun genast försökte visa vara ”oundvikligt”. Samtidigt visade det tyska kommunistpartiets chocktrupper och säkerhetsavdelningar så fort tillfälle gavs, att kommunisterna inte drog sig för att använda våld mot sina motståndare.

Trotskij ansåg att analysen som jämställde socialdemokrati och fascism, och som mynnat ut i teorin om ”socialfascismen”, var oerhört farlig. Den gick helt emot den allmänt accepterade och av fakta bekräftade uppfattningen att ”fascismen” utgjorde en betydande fara för hela arbetarrörelsen. Den öppnade också vägen för en annan uppfattning, som menade att en seger för fascismen och att socialdemokratien krossades och eliminerades som politisk kraft, skulle bidra till att det viktigaste hindret för kommunismens seger undanröjdes. Manuilskij lugnade partimedlemmarna med löften om att deras tur skulle komma efter Hitler och förkunnade: ”I många högt utvecklade stater kommer fascismen att vara kapitalismens sista stadium före revolutionen”.³

I sin analys av läget i Tyskland tryckte Trotskij starkt på vad han ansåg vara Kominterns mest värdefulla teoretiska tillgång, som utarbetats under Lenin och som hans efterträdare nu var på väg att trampa under fötterna. Det gällde framför allt kampen för att, gentemot hotet från nazismen skapa en enhetsfront mellan i första hand socialdemokrater och kommunister. Han underströk att bara en sådan enhet mot Hitler skulle göra det möjligt för arbetarna att mitt i den värsta splittringen slå tillbaka motståndaren.

Och ledarna för kommunistpartiet hävdade att de var för en sådan enhetsfront. Men de avvisade principiellt varje överenskommelse med socialdemokraternas ledare, vilket de föraktfullt kallade ”en enhetsfront på toppen” och ansåg vara opportunistiskt. De ansåg att enhetsfronten måste byggas från basen, det vill säga redan från början mot de socialdemokratiska ledarna. Trotskij kommenterade med skoningslös ironi:

I det senaste uttalande som nått mig, hävdar *Die Rote Fahne* (28 januari 1932) återigen att enhetsfronten endast kan upprättas gentemot och förutan de socialdemokratiska ledarna. Bevis: ”Ingen som genomgått och upplevt dessa ledares hantverk under de senaste arton åren kommer att tro dem”. Och får vi fråga vad man ska göra med dem som har deltagit i politiken i mindre än arton år och kanske mindre än arton månader? Sedan krigets utbrott har flera politiska generationer mognat som om igen måste gå igenom de äldre generationernas erfarenheter, bara under en mycket kortare tid. ”Hela frågans kärnpunkt”, undervisade Lenin ultravänsteristerna, ”ligger i att vi inte får utgå från att det som är gammalt för oss också är gammalt för klassen, för massorna”.⁴

³ Manuilskij, *Corr. Int.* No 92, 24 september 1929, s. 1267.

⁴ Trotskij, ”Vad härnäst? Det tyska proletariats ödesfrågor”.

Han förespråkade att man skulle vända sig till de socialdemokratiska arbetarna och säga:

Eftersom ni å ena sidan är beredda att kämpa tillsammans med oss och eftersom ni å andra sidan inte är beredda att bryta med era ledare, så föreslår vi följande: tvinga era ledare att förena sig med oss i en gemensam kamp för bestämda konkreta syften på ett bestämt sätt. Vad på oss kommunister ankommer så är vi beredda.

Han tillade:

Kan någonting vara klarare, påtagligare och mer övertygande? I just denna mening skrev jag – med den medvetna avsikten att väcka tjockskallarnas uppriktiga fasa och bedragarnas falska indignation – att i kriget mot fascismen var vi beredda att ingå praktiska allianser med fan och hans mormor, t.o.m. med Noske och Zörgiebel.⁵*

Han erinrade om att miljontals tyska arbetare röstade på socialdemokraterna och tolererade den reformistiska byråkratin i fackföreningarna, och återkom till Kominterns förflutna för att karakterisera dem som kämpade mot ”enhetsfrontspolitiken”. Hans kritik var förödande:

Bakom denna skenbart revolutionära fruktan för ”närmande” döljer sig i själva verket en politisk passivitet som försöker föreviga ett sakernas tillstånd där kommunister och reformister var för sig behåller sina hårt avgränsade intresseområden, sin egen mötespublik och sin egen press vilket allt tillsammans ger sken av allvarlig politisk kamp. På frågan om enhetsfronten igenkänner vi samma passiva och obeslutsamma tendens men denna gång dold bakom en oförsonlighet i ord.⁶

Han förklarade:

I denna kamp tar kommunistpartiet hänsyn till klassens verkliga läge vid varje tillfälle. Det vänder sig inte enbart till massorna utan också till de organisationer vars ledarskap massan erkänner. I massornas åsyn ställer det de reformistiska organisationerna inför klasskampens verkliga problem. Enhetsfrontspolitiken påskyndar klassens revolutionära utveckling genom att öppet visa att det inte är kommunistpartiets splittrande handlingar som undergräver den gemensamma kampen utan de socialdemokratiska ledarnas medvetna sabotage. Det måste stå helt klart att dessa uppfattningar inte på något sätt kan ha blivit föråldrade.⁷

Det var inte första gången han gentemot stalinismen försvarade vad han såg som landvinningar från den Kommunistiska internationalens första kongresser: Men de som han nu ställde vid skampålen ansåg att han utgick från hat mot deras ledare eller att han gett efter för ”påtryckningar från socialdemokratien och imperialismen” och därför var av noll och intet värde.

* * *

Trotskijs analys av imperialismens epok är bekant, och för honom stod den tyska revolutionen på dagordningen samtidigt som kontrarevolutionen, förkroppsligad av nazismen. Krisen i denna utvecklade kapitaliststat innebar att samma fråga som under första världskriget återigen ställdes: socialism eller barbari. Nazisterna stod helt klart för storkapitalets lösning och inkarnerade barbariet, och genom att dra in de socialdemokratiska organisationerna i gemensamma

⁵ *Ibidem.*

* ”Den orimligaste och okunnigaste av alla stalinistiska publikationer, den franska tidskriften *Cahiers du Bolchevisme*, kastade sig girigt över denna hänvisning till fans mormor, givetvis utan att ana att hon har en lång historia inom den marxistiska pressen. Vi hoppas att den tid inte är avlägsen när de revolutionära arbetarna skickar sina okunniga och samvetslösa lärare som lärlingar till ovan nämnda mormor.” (Trotskijs anm.)

Karl Friedrich Zörgiebel, 1878-1961, socialdemokratisk polischef i Berlin som öppnat eld mot de kommunistiska arbetare, som trotsade förbudet att demonstrera 1 maj 1929, varvid 33 personer dödades. Gustav Noske var krigsministern som 1919 slagit ned ”Januariupproret” och lett ”blodiga veckan” via de frikärer han organiserat (förf. anm.).

⁶ *Ibidem.*

⁷ *Ibidem.*

försvarsaktioner och en enhetsfront mot den, hade kommunisterna möjlighet att bli massornas erkända ledare och gå vidare mot socialismen.

Till antalet var det tyska kommunistpartiet sannolikt det största vid sidan av det sovjetiska, men det var långt ifrån det sundaste och starkaste. Ett enväldigt styre internt och politiskt sicksackande hade fjärmat det från de mest medvetna arbetargrupperna och de som var mest kapabla till ett systematiskt politiskt arbete. Läget hade förvärrats av det sätt på vilket ”tredje perioden” hade tillämpats. Det tyska partiet bestod av ungdomar och arbetslösa, ett parti av marginaliserade, upproriska snarare än revolutionärer, som Simone Weil konstaterade, ett parti som fungerade som ett durkslag och ständigt förnyades. Politiken med ”röda fackföreningar” hade också bidragit till att avskilja det från arbetarna på företagen. Det socialdemokratiska partiet var i medlemmarnas ögon mindre ett parti av vilsegångna klassbröder än ett fientligt parti, en klassfiende; dess ledare kunde också sammankopplas med det blod som skilde dem åt – från mordet på Liebknecht och Rosa Luxemburg i januari 1919 till döds-skjutningarna i Berlin 1 maj 1929 på order av den socialdemokratiske polischefen Zörgiebel. Allt detta innebar att partimedlemmarna inte gjorde några allvarliga försök att sätta sig upp mot teorin om ”socialfascism”.

I enlighet med direktiven från Moskva, kretsade således det tyska kommunistpartiets hela politik kring våldsamma fördömanden av de socialdemokratiska ledarna: De senare förfogade därigenom över ett argument som de ständigt kunde upprepa inför sina trupper, och argumentera mot varje gemensam aktion med de som ”skymfades” dem. Samtidigt inledde kommunistpartiet en ren överbudspolitik gentemot nazisterna med mycket larm om den gemensamma parollen ”nationell frigörelse”, när man inte rent av tog över nazisternas slagord om ”folklig revolution”. Det hände att partiets oförsonliga motstånd mot socialdemokraterna, i praktiken ledde till att det uppträdde som allierad till nazisterna både genom sin allmänna politik, som genom att använda våld mot socialdemokrater eller möten som dessa eller andra oppositionella hade anordnat.

Det första uppseendeväckande tecknet på detta kom vid den folkomröstning som ägde rum i Preussen den 8 augusti 1931 på begäran av nazisterna. Dessa ville avsätta den socialdemokratiska minoritetsregeringen och gjorde detta val till en ”brun omröstning”. Även kommunistpartiet uppmanade till en röst mot den socialdemokratiska regeringen men talade då om ... ”en röd omröstning”! Vid Kominternledningens elfte plenum i juli presenterade Manuilskij ett ”teoretiskt” rättfärdigande av denna politik genom att förneka ”den socialdemokratiska lögnen” att fascismen var arbetarklassens huvudfiende.

1932 fick kommunisterna 5 277 000 röster och 100 deputerade, hälften av nazisternas siffror. De lät upplösa de kampgrupper som åren innan hade kämpat mot nazisternas väpnade grupper på gatan. Kominterns tolfte plenum stödde nödvändigheten att främst angripa socialdemokratien. Som en följd av sin anti-socialdemokratiska politik, lät kommunisterna i november 1932 nazisterna ta del av ledningen för en transportstrejk i Berlin som hade inletts mot de socialdemokratiska ”buddhistprästernas” vilja. En av kommunistledarna försäkrade att man dag för dag närmade sig målet, ”att erövra arbetarklassen”.

* * *

Trotskij tog för första gången upp den tyska frågan efter riksdagsvalet 1930. Efter att först ha framhävt att storbourgeoisens tvekan var ”det tydligaste tecknet på en förrevolutionär situation”, påminde han också om att ett av villkoren för att en samhällskris skulle leda till en proletär revolution var att de småborgerliga skikten gick över till arbetarklassen. Men det villkoret hade inte uppfyllts: Tvärtom visade nazisternas enorma tillväxt att småbourgeoisens massa gripits av ”kontrarevolutionär förtvivlan”. Grunden för detta var givetvis de förtryckta

skiktens direkta upplevelser, men också att massan av arbetare röstade på socialdemokraterna av misstro mot kommunisterna, vilket var den avgörande skillnaden med Ryssland 1917.

Vi har således en djupt motsägelsefull situation. En del faktorer ställer den proletära revolutionen på dagordningen, medan andra gör en seger omöjlig under nästa period, det vill säga utan att det dessförinnan skett en djupgående förändring av de politiska styrkeförhållandena.⁸

Det är därför inte förvånande att han bland dessa villkor tog upp ”frågan som gäller liv och död” om ”att förändra det tyska partiet” och ”slita det ur dess byråkratiska bojar”. Allmänt handlade det om att anta en defensiv linje av ”närmande till majoriteten inom den tyska arbetarklassen och en enhetsfront med de socialdemokratiska arbetarna och de partilösa mot den fascistiska faran”.

Sommaren 1931 återkom han gång på gång till den tyska frågan. Omedelbart efter folkomröstningen i Preussen, när Well och Senin befann sig på Prinkipo, skrev han två artiklar av vilka en var riktad mot det tyska kommunistpartiets politik och hade titeln ”Mot nationalkommunismen! (Lärdomar av den ’röda folkomröstningen’)”.⁹ Där tog han upp frågan om enhetsfronten samtidigt som han påtalade att kommunistpartiets politik misslyckats, att det inom vissa arbetargrupper fått färre röster i folkomröstningen tillsammans med nazisterna än vad de hade ensamma vid valet innan. Han slog fast att det var en hård men rättvis bestraffning av denna ”enhetsfront med fascismen”.

Han återkom till ämnet i september i en artikel med titeln: ”Tyskland, nyckeln till den internationella situationen”.¹⁰ Efter en snabb genomgång av det internationella läget slog han fast att utgången av den tyska krisen skulle ”under flera år avgöra Tysklands öde... liksom Europas och hela världens”. Han sade att Moskvas misstag att avvakta och dra ut på händelserna i Tyskland härrörde från dess egna inre problem och att Kominterns politik handlade om ”panik och kapitulation”.

Fascisternas seger, som förra året ansågs otänkbar, betraktas i dag som säker. En eller annan Kuusinen, som bakom scenen fått inspiration från en eller annan Radek, förbereder redan en lysande strategisk formulering för Stalin: reträtt i god tid, dra undan de revolutionära styrkorna från eldgivningen och gillra en fälla för fascismen i form av ... statsmakten.

Om denna teori skulle få fotfäste i det tyska kommunistpartiet och bestämma dess inriktning under de kommande månaderna, så skulle det innebära ett förräderi från Kominterns sida av samma historiska proportioner som socialdemokratins förräderi den 4 augusti 1914 och dessutom med mycket mer skrämmande konsekvenser.¹¹

Inför hotet om en sådan gigantisk katastrof började han ”ringa i alarmklockan”:

Nationalsocialisternas maktövertagande skulle först av allt innebära utrotning av det tyska proletariatets blomma, dess organisationer skulle krossas, dess tro på sig själv och framtiden skulle suddas ut... Men för den omedelbara, förutsägbara framtiden, de närmaste tio till tjugo åren, så skulle en seger för fascismen i Tyskland innebära ett brott i den revolutionära utvecklingens kontinuitet, Kominterns sammanbrott, och en av världsimperialismens mest vidriga och blodiga segrar.

⁸ ”Vändningen i Kommunistiska internationalen och situationen i Tyskland”, *Biulleten Oppositsij*, nr 7/18, nov/dec 1930, s. 30.

⁹ ”Mot nationalkommunismen! (Lärdomar från den ’röda folkomröstningen’)”, *Biulleten Oppositsij*, nr 24 sept 1931, s. 3-13.

¹⁰ ”Tyskland, nyckeln till den internationella situationen”, *Biulleten Oppositsij*, nr 25/26, nov/dec 1931, s. 1-9.

[[Tyskland - nyckeln till den internationella situationen](#)]

¹¹ *Ibidem*.

Fascismens seger i Tyskland skulle oundvikligen betyda krig mot Sovjetunionen,... en fruktansvärd isolering och en kamp på liv och död under de allra värsta och farligaste förhållanden för Sovjetunionen.¹²

Inför denna fara vädjade han till det internationella proletariatet och även till soldater och officerare i Röda armén:

Det tyska kommunistpartiets grundläggande revolutionära plikt kräver att det säger: Fascismen kan komma till makten först efter ett skoningslöst, förintande inbördeskrig till det bittra slutet. Framför allt måste arbetarkommunisterna känna till detta. De socialdemokratiska arbetarna måste känna till det, de partilösa arbetarna, hela proletariatet. Hela det internationella proletariatet måste känna till det. Röda armén måste känna till det i förväg.¹³

Segern var möjlig. Proletariatet var ”överlägset samhälleligt och som aktiv kraft”; missmod, nedstämdhet och uppgivenhet var resultatet av ledarnas tvekan och skulle försvinna så snart partiet ”höjde rösten med tillförsikt, bestämdhet och klarhet”. Och Trotskij lade in ett helt livs erfarenheter för att övertyga:

Men den tyska fascismen sitter ännu inte vid makten. Det återstår ännu för den att erövra makten i kamp med proletariatet. Kommer kommunistpartiet att gå in i denna kamp med ännu sämre trupper än fascismen? Och kan vi ens för ett ögonblick anta att de tyska arbetarna, som har mäktiga produktions- och transportmedel i sina händer, som av sina arbetsförhållanden har knutits samman i en armé av järn, kol, järnvägar, elektriska ledningar, att de inte i den avgörande kampen kommer att visa sig vara oerhört överlägsna Hitlers mänskliga stoft?¹⁴

Vänd till Sovjetunionen, där han fortfarande räknade med existensen av oppositionsblocket och förändringar på kort sikt, fortsatte han:

Det borde vara självklart för varje revolutionär arbetare att fascisternas försök att gripa makten i Tyskland måste leda till en mobilisering av Röda armén. För den proletära staten kommer det att bli frågan om revolutionärt självförsvar i ordets mest direkta och omedelbara mening. Tyskland är inte bara Tyskland. Det är Europas hjärta. Hitler är inte bara Hitler. Han är kandidat för posten som super-Wrangel. Men Röda armén är inte heller bara Röda armén. Det är den proletära världrevolutionens vapen.¹⁵

I en artikel på våren 1932 som riktades till en amerikansk publik, men också till personer i ansvarsställning i Sovjet, framhöll han att ett tyskt angrepp på Sovjetunionen var oundvikligt. För en gångs skull – och det tycks vara unikt – anger han hur han skulle agera ”i den sovjetiska regeringens ställe”:

Om jag via telegram fick information om denna händelse (ett fascistiskt maktövertagande i Tyskland) skulle jag ge order om att mobilisera reservtrupperna. När man står inför en dödsfiende, och när krig är den enda logiska följderna av den objektiva situationen, då är det oförlåtligt lättsinne att ge fienden tid att inrätta sig och befästa sina ställningar, sluta nödvändiga allianser, få nödvändig hjälp, utarbeta en plan för samlade militära aktioner – inte bara i väst utan även i öst – och på så sätt bli ett hot av kolossala dimensioner ... Oavsett vem av de två som formellt tar initiativet, så är ett krig mellan Hitler och Sovjetregeringen oundvikligt och det mycket snart. Med oöver-skådliga konsekvenser.¹⁶

* * *

Nu inledde Trotskij en storartad kampanj, som kanske utgör den mest bländande i hans publicistiska karriär och, under alla omständigheter, den mest värdiga att gå till eftervärlden.

¹² *Ibidem.*

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ ”Jag ser krig ...”, se not 2.

Beväpnad med tidningar som anlände från Tyskland och resten av världen, pressurklipp som hans kamrater skickat och hundratals brev från kända och okända män och kvinnor, gav han sig från sitt kontor på Prinkipo in i en ojämn och fascinerande kamp mot politiska krafter och apparater som genom sin materiella makt tycktes dominera hans bräckliga siluett i den ensamma exilen: Hitlers nationalsocialism och de borgerliga partier som jämnade vägen för den, det socialdemokratiska partiet i Tyskland och världen över som ägnade sig åt att stödja en parlamentarisk regim i upplösningstillstånd, det tyska kommunistpartiet och Komintern som försökte dölja sina egna spår genom att dagligen skymfa honom och bakom alla dessa de sovjetiska ledarna och Stalin personligen.

Han förde striden i alla former: personliga brev, intervjuer, korta eller långa artiklar, mer eller mindre omfattande broschyrer, öppna brev till verkliga eller imaginära adressater. En del av dessa texter är kanske mindre betydelsefulla än andra men samtliga var uttryck för samma ansträngning, samma kamp, samma anspänning för samma mål; att övertyga om den hotande farans globala omfattning och hur den kunde avvärjas.

Vem försökte Trotskij övertyga? Det var ett enormt gap mellan omfattningen på hans skrivande och den begränsade, för att inte säga obetydliga, omfattningen hos de politiska krafter som stödde honom, några hundra medlemmar och sympatisörer till den förenade oppositionen i Tyskland som befann sig i ständig kris och kvävdes av GPU:s infiltratörer. Medlemmarna spred hans skrifter*, men organisatoriskt kunde man inte dra fördel av det intresse och de sympatier som väcktes då det helt översteg deras materiella förmåga.

Förmodligen var det detta som gav projektet som denne ensamme eller nästan ensamme man gett sig in på en så gigantisk karaktär. Med sin penna försökte han övertyga miljoner arbetare och hundratusentals tjänstemän i Sovjetunionen, i Tyskland och andra delar av Europa och i Amerika. Han gjorde det utan att någonsin avstå från sitt sinne för humor och sin bitande penna, som när han besvarade *Die Rote Fahnes* anklagelse om att han hade bildat ”enhetsfront” med den socialdemokratiska pressen, där han blivit citerad:

O visa strateger! Ni påstår att vi bildat en ”enhetsfront” med Wels och Severing? Bara i samma utsträckning som ni har visat att ni har en enhetsfront med Hitler och hans ultrareaktionära skaror. Och även då med den skillnaden att det i ert fall var en gemensam politisk aktion, medan det i vårt fall när det kommer till kritan rörde sig om att våra motståndare använde några citat på ett tvivelaktigt sätt.¹⁷

Men i det stora hela riktade han sig oftare till kommunistiska arbetare: Det var dem han försökte övertyga om att de till stor del hade mänsklighetens öde för lång tid framåt i sina händer. Ty frågan om revolutionen eller nazismens kontrarevolution skulle segra hängde ytterst på om deras parti kunde ändra kurs:

Arbetarkommunister, ni är hundratusentals, miljontals. Ni kan inte resa någonstans, det finns inte pass så det räcker. Skulle fascismen komma till makten kommer den att köra över era huvuden och ryggar som en fruktansvärd stridsvagn. Er enda räddning är skoningslös kamp. Och bara kamp-enhet med de socialdemokratiska arbetarna kan leda till seger. Skynda, arbetarkommunister, det är inte mycket tid kvar!¹⁸

* Enligt en av Grylewicz' anteckningar, citerad av Annegret Schüle, *Ziele und politische Aktivitäten der deutschen Opposition*, Köln, 1987, ett mycket intressant arbete som kommit mig till handa sedan detta kapitel färdigställt, spreds broschyren *Mot nationalkommunismen!*, publicerad i september 1931, i 15 000 exemplar, Skall verkligen fascismen få segra? (Tyskland, nyckeln till den internationella situationen) i början av december 1931 och *Hur kan man besegra nationalsocialismen* (För en arbetarnas enhetsfront mot fascismen) i slutet av samma månad, i 31 500 exemplar. Och på tre månader hade *Vad härnäst?* nått 15 000 exemplar. De flesta är eniga om att varje broschyr lästes av flera, ibland ända upp till tio personer, i samband med krisen.

¹⁷ ”Tyskland, nyckeln ...”

¹⁸ ”För en arbetarnas enhetsfront mot fascismen”, *Biulleten Oppositsij*, nr 27, mars 1932, s.16-21.

Det är givetvis omöjligt att inom ramen för detta kapitel sammanfatta ens Trotskijs viktigaste analyser av situationen i Tyskland och vilka villkoren var för en arbetarseger dessa båda avgörande år. Vi inskränker oss här till att ange de teman han förde striden kring.

Som vanligt stödde han sig förstås på de senaste historiska händelserna. Han uppehöll sig länge vid hur Komintern mellan tredje och fjärde kongressen hade kommit fram till politiken om ”arbetarnas enhetsfront” och den kritik och det motstånd som detta gett upphov till. Han citerade ett långt stycke från sitt eget inlägg inför Kominterns ledning 1926, strax efter Pilsudskis statskupp i Polen. Framför allt återkom han flera gånger till erfarenheterna från den ryska revolutionen, Kornilovs kupp och bolsjevikernas insatser för att avvärja kuppen tillsammans med Kerenskijregeringen och dess stödtrupper, mensjeviker och socialistrevolutionärer. Han sade och upprepade: Bolsjevikerna hade inte upprättat någon värdeskala mellan Kornilov och Kerenskij, avgjort vem som utgjorde ”det minst onda” eller vem de såg sig stå närmast eller längst ifrån. De hade bara utifrån en konkret analys upprättat en skala över vad som var mest brådskande och hade beslutat att ta itu med Kornilov först för att därefter ”överlämna notan” till Kerenskij – vilket också skedde.

Han koncentrerade sig emellertid på frågan om ”socialfascismen”, eller med andra ord på förhållandet mellan fascism och socialdemokrati och ytterst mellan fascism och demokrati. Socialdemokratin, mera exakt den socialdemokratiska byråkrati som styrde partier och fackföreningar, var i hans ögon det mest förruttnade partiet i det ruttnande kapitalistiska Europa. Det hade skapats med målet att störta bourgeoisien, men hade sedan tagit avstånd från revolutionen, först i handling och sedan i ord. Det var i dag i färd med att försöka rädda det borgerliga samhället genom att ta avstånd från reformer. Men för den härskande klassen hade det blivit helt otillräckligt, det var rent av ett hinder, och det var i det läget som fascismen hade kommit in i bilden:

Fascismen är inte bara ett system av vedergällning, brutalt våld och polisterror. Fascismen är ett särskilt styrelsesätt som grundar sig på att utrota alla inslag av proletär demokrati inom det borgerliga samhället. Fascismens uppgift består inte bara i att tillintetgöra den kommunistiska förtruppen utan i att hålla hela klassen i ett tillstånd av påtvingad splittring. För att uppnå detta syfte räcker det inte att fysiskt förinta den mest revolutionära delen av arbetarna. Det är även nödvändigt att krossa all oberoende och frivillig organisering, att förstöra alla proletariatets försvarsverk och att utrota allt som uppnåtts av socialdemokratin och fackföreningarna under tre kvarts sekel.¹⁹

Han dolde inte för ett ögonblick socialdemokratins obestridliga skuld i fascismens uppgång men tillade att detta ingalunda berättigade att de båda likställdes. Han sammanfattade:

I sin kamp mot socialdemokratin måste den tyska kommunismen i det nuvarande skedet stödja sig på två olika fakta: a) socialdemokratins politiska ansvar för fascismens styrka, b) den absoluta oförenligheten mellan fascismen och de arbetarorganisationer som socialdemokratin stöder sig på.²⁰

Det var kring den andra aspekten han argumenterade utförligast:

Den borgerligt-parlamentariska regimens huvudföreträdare i dag, socialdemokratin, får sitt stöd från arbetarna. Fascismen stöds av småbourgeoisien. Utan arbetarnas massorganisationer kan inte socialdemokratin ha något inflytande. Utan att förinta arbetarnas organisationer kan inte fascismen förskansa sig vid makten. Socialdemokratins huvudarena är parlamentet. Det fascistiska systemet grundar sig på att parlamentarismen tillintetgörs. De parlamentariska och fascistiska regimerna utgör för den monopolistiska bourgeoisien endast olika instrument för dess herravälde. Beroende på den historiska situationen kan den ta sin tillflykt till det ena eller det andra. Men valet av det

¹⁹ ”Vad härnäst? Det tyska ...”.

²⁰ *Ibidem*.

ena eller andra instrumentet har en särskild betydelse för såväl socialdemokratien som fascismen. Vad mer är, det är för dem en fråga om liv eller död politiskt.²¹

Trotsky ironiserade över Stalins så kallade ”teoretiska” definition av ”socialfascism”. Men beträffande ett uttalande från Werner Hirsch, en av ledarna för det tyska kommunistpartiet, om att övergången från demokrati till fascism var ”en organisk process ... det vill säga den kunde inträffa gradvis och utan blodspillan”²² pekade han på att detta ”förutsatte den mest fruktansvärda kapitulation av proletariatet som över huvud taget kan tänkas”.²³

Han underströk att konflikten mellan socialdemokratien, med alla dess motsägelser, och fascismen, som var på väg att etablera sig, gav kommunisterna möjlighet att ingripa och vinna över de arbetare som hade stannat kvar i det socialdemokratiska partiet genom att under kampen låta dem få erfarenhet av deras organisation och ledare. Men om man inte ställde en enhetsfront mellan arbetarnas organisationer mot nazisterna skulle det inte bli någon strid. Ty de socialdemokratiska arbetarna skulle inte börja röra på sig förrän de fått erfarenheter av gemensam kamp. Det handlade inte om minsta borgensåtagande eller minsta politiskt stöd åt socialdemokratien. Med följande rader gav Trotsky den definition av enhetsfronten som Kommunistiska internationalen hade haft på Lenins tid:

Ingen gemensam plattform med socialdemokratien eller med ledarna för de tyska fackföreningarna, inga gemensamma tidningar, banderoller eller plakat! Marschera var och en för sig, men slå tillsammans! Kom bara överens om hur vi ska slå, vem vi ska slå och när vi ska slå! Sådana överenskommelser kan man till och med sluta med djävulen själv, med hans farmor och till och med Noske och Grzesinsky. Bara på ett villkor, att man inte binder upp sina händer.²⁴

Till dem som ryggade tillbaka inför de till synes motsägelsefulla inslagen i hans konkreta analys sade han med ett skratt, att man i hans penna kunde finna exempel som ”den revolutionära dialektiken” sedan länge exemplifierat på många områden:

Genom att förbinda kampen om makten med kampen för reformer, genom att bibehålla partiets fullständiga oberoende och samtidigt bevara fackföreningarnas enhet, genom att kämpa mot den borgerliga regimen och samtidigt utnyttja dess institutioner, genom att obehagligt kritisera parlamentarismen – från talarstolen i parlamentet, genom att skoningslöst ta strid mot reformismen och samtidigt göra konkreta överenskommelser med reformisterna i delstrider.²⁵

I ett försök att definiera den roll som det tyska partiet hade spelat återkom han till alla de frågor som hade ställts i september 1932:

Situationen i Tyskland är som gjord för att kommunistpartiet på kort tid skulle kunna erövra majoriteten av arbetarna. Men kommunistpartiet måste inse att det för tillfället utgör en minoritet av proletariatet, och det måste beslutsamt slå in på enhetsfronttaktikens väg. I stället har kommunistpartiet skapat en egen taktik, som kan beskrivas på följande sätt: De tyska arbetarna ska inte få bedriva ekonomisk kamp, eller göra motstånd mot fascismen, ta till generalstrejk eller skapa sovjeter – förrän hela proletariatet i förväg erkänt kommunistpartiets ledarskap. De politiska uppgifterna förvandlas till ett ultimatum.²⁶

På frågan om vad som låg bakom denna politik svarade han utan att sväva på målet:

Svaret är: den stalinistiska fraktionens politik i Sovjetunionen. Där har apparaten omvandlat politiskt ledarskap till administrativa order. Den stalinistiska byråkratin vägrar låta arbetarna diskutera, kritisera eller rösta, och talar bara till dem med hjälp av ultimatum. Thälmanns politik är

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem.*

²³ *Ibidem.*

²⁴ ”För en arbetarnas enhetsfront ...”.

²⁵ ”Vad härnäst? Det tyska ...”.

²⁶ ”Den enda vägen”, 13 september 1932.

ett försök att översätta stalinismen till dålig tyska. Skillnaden är att byråkratin i Sovjetunionen kan understödja sin kommandopolitik med statsmakten som den fick från oktoberrevolutionen. Thälmann å andra sidan, kan bara underbygga sina ultimatum med Sovjetunionens formella auktoritet. Det är en källa till moraliskt stöd, men duger under de givna omständigheterna bara till att täppa till munnen på de kommunistiska arbetarna, och inte till att vinna över de socialdemokratiska arbetarna. Men i dag är den tyska revolutionens problem reducerat till denna uppgift.²⁷

Skulle det tyska partiet kunna frigöra sig från Stalins förmyndarskap? Trotskij hävdade att det redan skulle ha anammat de lösningar han förordade om det haft den nödvändiga handlingsfriheten. Stalins personliga diktatur tycktes förvisso vara på nedgång och hundratals sprickor gjorde att man kunde förutse att likvideringen av den byråkratiska despotismen skulle sammanfalla med en blomstringstid för sovjetsystemet.

Men just i denna sista fas kan den stalinistiska byråkratin förorsaka mycket ont. För den har prestigefrågan nu blivit den centrala politiska frågan... Kan denna tarvliga regim då gå med på att erkänna de misstag den begått 1931-1932? Kan den överge sin teori om socialfascismen? Kan den ta avstånd från Stalin som sammanfattade läget i Tyskland så här: ”Låt fascisterna komma först, så kommer vi sedan”.²⁸

Hans slutsats var att den stalinistiska regimens problem var ouplösligt förenade med den tyska revolutionens. En seger för den tyska revolutionen skulle utplåna stalinismen, men den senare riskerade att förhindra denna seger! I broschyren *Den enda vägen* tryckte han på att partiet måste återgå till att vara ett äkta parti, ty ”en riktig politik kräver en sund regim”. Han förde fram den dubbla parollen om en extra partikongress och en extra kongress inom Kommunistiska internationalen. Han påminde alla som med eftertyck hävdade att partiet inte hade råd med lyxen av någon debatt om den auktoritet bolsjevikernas partiledning åtnjutit i Ryssland 1917 medan hela partiet intensivt diskuterade den fråga som klöv centralkommittén, frågan om upproret – och att det bara hade varit genom denna diskussion som man enats om den politik som skulle leda till seger. Han försökte göra en värdering av möjligheterna att det tyska partiet skulle ändra kurs:

Vilken riktning kommer saker och ting att ta i Tyskland? Kommer oppositionens lilla hjul att lyckas vrida partiets stora hjul i tid?²⁹

Han förstod och medgav den skepticism som många medlemmar kände på denna punkt, för oppositionen var svag och dess kadrer oerfarna. Ändå var han säker på att ”lärdomarna av utvecklingen kommer att vara starkare än den stalinistiska byråkratin” och att den del av oppositionen som hans egna styrkor hade organiserat kunde stötta den kommunistiska förtruppen och utarbeta en korrekt linje. Han sammanfattade:

Det revolutionära partiet startar med en idé, ett program, som riktar sig mot klassamhällets allra mäktigaste apparat. Det är inte kadreerna som skapar idén utan idén som skapar kadreerna. Ett av de mest framträdande dragen hos den stalinistiska byråkratins speciella opportunism är rädslan för apparatens makt. Den marxistiska kritiken är starkare än alla apparater.³⁰

Han förnekade inte att oppositionen utvecklades långsamt, men förklarade det med speciella omständigheter och sade sig samtidigt vara säker på att det i kommunistpartiet fanns ”många ofullgångna, skrämde eller dolda” oppositionella. Inför utsikten att framstegen inte skulle vara tillräckliga för att i tid vända läget i Tyskland, skrev han:

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

För att ett nytt parti ska kunna uppstå krävs å ena sidan stora historiska händelser som knäcker ryggen på de gamla partierna, och å den andra att principiella ståndpunkter har utarbetats och kadrer testats i händelsernas skärseld.

Samtidigt som vi av all kraft kämpar för att Komintern ska återfödas och den röda tråden i dess fortsatta utveckling ska återfinnas, så är vi minst av allt benägna till någon organisations-fetischism. För oss står den proletära världsrevolutionens öde över Kominterns organisatoriska öde. Om det värsta scenariot skulle bli verklighet, om de nuvarande officiella partierna trots våra ansträngningar skulle falla samman på grund av den stalinistiska byråkratin, så skulle det i viss mening innebära att börja om på nytt. Då kommer den nya internationalen att uppstå ur den kommunistiska vänsteroppositionens idéer och medlemmar.³¹

Kanske anade han den hotande katastrofen, som han hade bekämpat av alla krafter och med hela sin begåvning. Men han försökte bortse från det slag som ett så fruktansvärt nederlag oundvikligt skulle innebära för honom:

Det är därför begrepp som ”pessimism” och ”optimism” inte kan tillämpas på det arbete vi utför. Det står över olika stadier och partiella nederlag och segrar. Vår politik är en långsiktig politik.³²

Den 30 januari 1933 utnämndes Hitler till rikskansler i spetsen för en regering där nazisterna ännu var i minoritet bland företrädare för högerpartierna. Några dagar senare gav Leo Sedov honom en ganska mörk skildring av de politiska realiteterna i Tyskland:

Det vi upplever liknar arbetarklassens kapitulation inför fascismen... I ledningen förvirring, ingen vet vad som ska göras; på basplanet, ingen tilltro till vår egen styrka... Jag tror att vi nu går mot avgörande dagar och veckor. Om inte arbetarklassen handlar kraftfullt – och det kan då inte på sikt vara fråga om annat än en proletär revolution – nu går det inte att undvika ett förfärligt nederlag. Och att arbetarklassen skulle resa sig är ännu inte uteslutet, men, som jag ser det, inte längre särskilt troligt.³³

Den 5 februari 1933 – vi vet inte om han hade fått Sedovs brev ännu – kommenterade Trotskij att det fanns två syften med att Hitler kommit till makten; att åter förgylla ”kamarillan” kring Hindenburg och att ställa de nazistiska styrkorna i de besuttnas tjänst. Han tillade:

Otvivelaktigt är Hitlers maktövertagande ett fruktansvärt slag för arbetarklassen. Men det är ännu inte något avgörande eller oåterkalleligt nederlag. Fienden kunde ha krossats medan han fortfarande strävade uppåt, men han har i dag intagit en hel rad kommandoposter. Det ger hans sida en stor fördel, men det har ännu inte ägt rum något slag. Att inta fördelaktiga positioner avgör i sig själv ingenting – det är de levande krafterna som avgör... Alltså är det långt mellan en regering som leds av en fascistisk kansler och en fullständig seger för fascismen. Det betyder att det fortfarande finns tid kvar för det revolutionära lägret. Hur mycket? Det går inte att räkna ut på förhand. Det kan bara mätas under striden.³⁴

Var en vändning möjlig? Trotskij erinrade om att ju mer tillspetsad kampen var desto mer närmade den sig en upplösning och desto mer låg nyckeln i händerna på ett parti och dess ledning. Ingen kunde säga om det tyska kommunistpartiets ledning skulle kunna stå emot det tryck den utsattes för. Trotskij uteslöt inte en spontan rörelse bland massorna, men den kunde inte avgöra frågan om hur kommunistpartiet skulle reagera. Hur som helst måste man uppmana till aktivt försvar, som fortfarande kunde och måste vara utgångspunkten för en enhetsfront i riktning mot socialdemokratien.

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

³³ Sedov till Trotskij, 3 februari 1933, *Trotskijarkiven, Nicolaevsky-samlingarna.*

³⁴ Trotskij, ”Före beslutet”, *Biulleten Oppositsij*, nr 33, mars 1933, s. 20. [Ingår i samlingen om Kampen mot nazismen i Tyskland]

Det var det sista han skrev före katastrofen. Den 23 februari 1933 undertecknade han en text i form av en diskussion med en socialdemokratisk arbetare. Han avslutade den med att utan omsvep ange vad han ansåg vara grundproblemet:

För att tydligare framhäva den historiska betydelsen av partibesluten under dessa dagar och veckor är det, enligt min mening, nödvändigt att för alla kommunister förklara läget ... med yttersta exakthet och konsekvens: Partiets (fortsatta) vägran att organisera en enhetsfront och att bilda lokala försvarskommittéer, kommittéer som i morgon skulle kunna bli sovjeter, kommer att kunna betraktas som inget mindre än en kapitulation för fascismen och en historisk förbrytelse jämförbar med utplånandet av partiet och Kommunistiska internationalen. Skulle en sådan katastrof inträffa, skulle arbetarklassen tvingas marschera mot en fjärde International och marschen skulle gå över berg av lik och genom år av outhärdliga kval och lidanden.³⁵

Vi vet att Hitler genom Riksdagshusbranden, och utan att invänta några val, hade slagit till mot arbetarrörelsen som föll samman på några timmar, utan motstånd. De övriga partierna skulle följa efter. Den som i dag läser Trotskij kan inte undgå att slås av kontrasten mellan hans insiktsfulla vision av hur historien skulle utvecklas och hur han fortsatte att ta miste beträffande tidsschemat, när han hävdade att den stalinistiska byråkratins dominans redan inlett sin ”sista period”, eller när han hävdade att ”idéerna skapar kadrer”, som om det var möjligt att på några veckor skapa och skola dessa kadrer. Under många år ännu återfinner vi hos honom denna svårighet att värdera tidsfaktorn, något som säkerligen inte bara var en brist hos honom.

Försöket att ”förändra” det tyska kommunistpartiets politik hade hur som helst misslyckats och den ”fruktansvärda katastrof” som Trotskij hade försökt förhindra hade inträffat: Med det tyska proletariats nederlag utan strid hade kontrarevolutionens seger i Tyskland gjort verklighet av hotet om att ”en brun pest” skulle sprida sig över hela Europa.

Historien hade tagit ett steg bakåt.

Lästips

Pierre Broué: [Kommunistiska Internationalen 1926-1933](#)

Martin Fahlgren: [Kominterns linje i Tyskland 1928-34](#)

Anders Hagström: [Den tyska kommunismens tragedi](#)

P O Mattson: [Trotskister mot Hitler](#)

Tidsdokument:

Daniel Guérin: [Fascism och storfinans](#) (1:a upplagan kom 1936)

Trotskij: [Kampen mot nazismen i Tyskland](#) (omfattande textsamling)

[Tysklands Kommunistiska Parti och kampen mot fascismen perioden 1928-35](#). Värdering framlagd av Komintern (publicerad i februari 1935).

³⁵ Deutscher, *Den förvisade profeten*, s. 145.